

Muhteva bakımından W. Scamen Blunt'ın, Muhammed Abduh ve çevresinin fikirlerinden etkilenerek hazırladığı *The Future of Islam* adlı eseriyle benzerlikler taşıyan *Ümmü'l-ğurâ*, mühtedi bir İngiliz'in de aralarında bulunduğu yüzündeki farklı müslüman toplumları temsil eden hayal mahsulü yirmi iki delegenin 1899 hac mevsiminde Mekke'de Mu'temerü'n-nehdâti'l-İslâmiyye adlı on iki oturumluk bir toplantıya katılarak İslâm dünyasının içinde bulunduğu şartlar, geri kalış sebepleri ve gelecekte yapılması gerekenler konusunda gerçekleştirdikleri müzakereleri ve aldıkları kararları ihtiva etmektedir. Eserdeki fikirler aslında sadece Kevâkibî'ye ait değildir. Reşid Rızâ'nın kendi ifadesine göre (*el-Menâr*, XXXII/2, s. 114) Kevâkibî Kahire'ye geldikten sonra Reşid Rızâ ve çevresi tarafından kitabın orijinal metni üzerinde uzun müzakereler yapılmış ve eser bir bakıma reformcu çevrenin tasvip ve katkısını içeren bir metin haline getirilmiştir.

Kevâkibî müslümanların ve özellikle Araplar'ın geri kalmasından Osmanlılar'ı sorumlu tutar. Ona göre Osmanlılar en güçlü oldukları dönemde bile İslâm'a hizmet etmemişler, aksine Abbâsî hilâfetine son vererek ve Araplar'ın eserlerini yok ederek dine büyük zarar vermişlerdir. Kevâkibî'nin düşüncesinde Osmanlı karşıtlığı o kadar merkezî bir yere sahiptir ki İspanya'nın, Hindistan'ın ve Orta Asya'nın gayri müslimlerin yönetimine girmesinden de Osmanlılar'ı sorumlu tutar. Kevâkibî'nin Türkler'e karşı ön yargısı Türkler'in Araplar'ı sevmediği var sayımına dayanmaktadır. Buna delil olarak da Türkler'in İslâmiyet'i kabul etmelerine rağmen Arapça'yı ve Arap kültürünü benimsemelerini gösterir. Zira ona göre Araplık ve İslâm birbirinden ayrılmaz. Yazılarında Araplığa vurgu yapmakta ve İslâmî uyanışın ancak Araplar'ca sağlanabileceğini söylemektedir. Türkler'i uyguladıkları merkezî politikadan dolayı da eleştiren Kevâkibî, adem-i merkezîyetçi yönetim anlayışının hâkim kılınmasını ve Osmanlı Devleti'nde Türkler'le Araplar'ın hak ve sorumluluklar bakımından eşit olmasını savunmaktadır.

İslâmî uyanışın sağlanabilmesi için Araplar'a çok merkezî bir yer atfeden Kevâkibî, hilâfetin Kureyş kabilesine mensup bir Arap'a verilmesini ve hilâfet merkezinin de Mekke olmasını açıkça teklif eden ilk Arap olma özelliğini taşımaktadır. Halife, müslüman toplumlardan seçilecek üyelerden oluşacak bir hey'et-i şûrâ

tarafından belirlenecektir. Belli bir süre için seçilen halifenin siyasî ve idarî anlamda otoritesi Hicaz'la sınırlı kalacak, ancak hey'et-i şûrâ vasıtasıyla bütün İslâm dünyasının dinî işleriyle ilgilenebilecektir.

Muhteva ve tertip bakımından Vittorio Alfieri'nin *Della Tirannide* adlı eserinden belirgin şekilde etkilenmiş olan *Tabâ'î'u'l-istibdâd* isim vermeden Abdülhamid rejimini hedef alan bir eserdir. Bir bakıma *Ümmü'l-ğurâ*'yı tamamlayıcı nitelikte olan bu kitabında Kevâkibî istibdadı din, bilim, eğitim, ahlâkî değerler, refah ve ilerleme gibi konular açısından inceler. İslâm dünyasının en önemli probleminin cehalet olduğunu, cehaletin ise siyasî istibdattan kaynaklandığını, istibdadın bilginin yayılmasını engellediğini, dinî prensipleri tahrip ederek ahlâkî değerleri bozduğunu, insanların kendi menfaatlerini düşünerek müstebit idarecilere itaat ettiklerini ileri sürmektedir. İstibdat korkunun hâkim olduğu öyle bir ortam hazırlar ki bundan müstebit dahil kimse kurtulamaz. Korku ise cehaletin bir sonucudur. Kevâkibî, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinde siyasî hürriyet anlayışına dayalı demokratik yönetimler kurulduğunu, zira Kur'an'ın adalete, eşitliğe ve şûraya önem verdiğini, daha sonra İslâm devletlerinde saltanat anlayışının hâkim olduğunu, bunun ise kişisel yetenekleri körelttiği için müslümanların geri kalmasına sebep olduğunu vurgulamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrâde - Dâhiliye, nr. 64342, 14 Şevval 1296; BA, Y.MTV, nr. 62/77, 19 Mayıs 1308; BA, Y.A.RES, nr. 78/5, 8 Rebiülâhîr 1313/16 Eylül 1311; Abdurrahman b. Ahmed el-Kevâkibî, *Ümmü'l-ğurâ*, Beyrut 1986; a.mlf., *Tabâ'î'u'l-istibdâd ve mesâri'u'l-isti'bâd*, Beyrut 1406/1986; Filib dî Tarrâzi, *Târîhu's-şihâfeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1913, II, 221-223; Mahmud Nedim Bey, *Arabistan'da Bir Ömür* (der. Ali Birinci), İstanbul 2001, s. 173-177, 193-201; Khaldun S. al-Husry, *Three Reformers: A Study in Modern Arab Political Thought*, Beyrut 1966, s. 55-112; Abbas Mahmûd el-Akkâd, *'Abdurrahmân el-Kevâkibî*, Beyrut 1969; Muhammed Amâre, *el-A'mâlû'l-kâmile li-'Abdurrahmân el-Kevâkibî*, Kahire 1970; a.mlf., *'Abdurrahmân el-Kevâkibî*, Kahire 1984; M. Abdurrahman Berc, *'Abdurrahmân el-Kevâkibî*, Kahire 1972; E. Kedourie, "The Politics of Political Literature: Kawakibi, Azoury and Jung", *Arabic Political Memoirs and Other Studies*, London 1974, s. 107-123; J. Daye, *Şihâfeti'l-Kevâkibî*, Beyrut 1984; a.mlf., *el-İmâm el-Kevâkibî*, London 1988; George Katture, *Tabâ'î'u'l-Kevâkibî fi Tabâ'î'i'l-istibdâd*, Beyrut 1407/1987; E. Tauber, *The Emergence of the Arab Movements*, London 1993, s. 25-32; a.mlf., "Three Approaches,

One Idea: Religion and State in the Thought of Abd al-Rahman al-Kawakibi, Najib Azuri and Rashid Rida", *BRISMES*, XXI/2 (1994), s. 190-198; M. Cemâl Tâhân, *el-A'mâlû'l-kâmile li'l-Kevâkibî*, Beyrut 1995; *el-Menâr*, V, Kahire 1320/1902, s. 237-240, 276-280; XXXII (1350/1932), s. 114-115; S. G. Haim, "Alfieri and al-Kawakibi", *OM*, XXXIV/7 (1954), s. 321-334; a.mlf., "Blunt and al-Kawakibi", *a.e.*, XXXV/3 (1955), s. 132-143; a.mlf., "al-Kawakibi", *EP* (İng.), IV, 775-776; R. Raz, "Interpretations of Kawakibi's Thought, 1950-1980s", *MES*, XXXII/1 (1996), s. 179-190; J. G. Rahme, "Abd al-Rahman al-Kawakibi's Reformist Ideology, Arab Pan-Islamism, and the Internal Other", *Journal of Islamic Studies*, X/2, Oxford 1999, s. 159-177.

ŞİT TUFAN BUZPINAR

KEVÂKİBÎ, Muhammed b. Hasan

(محمد بن الحسن الكواكبي)

Şemsüddîn Muhammed b. el-Hasen
b. Ahmed el-Kevâkibî el-Halebî
(ö. 1096/1685)

Hanefî fakihî.

1018 (1609) yılında Halep'te doğdu ve orada yetişti. Babasının amcası Muhammed b. Muhammed el-Kevâkibî ve Cemâleddin el-Bâbüli başta olmak üzere birçok âlimden ders aldı. Akfî ve naklî ilimlerde kendisini yetiştirerek genç yaşta eser vermeye başladı. Halep müftülüğüne tayin edildi. Ömrünün sonuna kadar devam ettirdiği görevi boyunca öğretim faaliyetlerini de sürdürdü ve aralarında Bahşî ve Berzencî gibi önemli şahsiyetlerin bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Devrinin ilim ve devlet adamlarının övgü ve saygısını kazanan Kevâkibî'nin bunlardan bazılarıyla istişarî mahiyetli yazışmaları olmuştur. Şeyhülislâm Minkârizâde Yahyâ Efendi tarafından kendi makamına lâiyk görüldüğü de rivayet edilir. Şair ruhlı bir kişiliği olan Kevâkibî, nezaket ve alçak gönüllülüğü yanında herkesin seviyesine hitap edebilme kabiliyeti sayesinde köklü beşerî ilişkiler geliştirmeyi başarmıştır. Zillet ve acziyet hissi doğuran bazı günahların kibre sevkeden taatlerden evlâ olduğunu söyleyerek nezih eğlence ve müzik meclislerine katıldığı da belirtilir. Kevâkibî 3 Zilkade 1096 (1 Ekim 1685) tarihinde vefat etti.

Eserleri. 1. *Manzûmetü'l-Kevâkib*. Ebül-Berekât en-Neseffî'nin fıkıh usulüne dair *Menârü'l-envâr*'ının manzum şeklidir (Kahire 1317). 2. *İrşâdû't-tâlib ilâ Manzûmeti'l-Kevâkib*. Bir önceki eserin bizzat müellifi tarafından yapılan şer-

KEVÂKİBİ, Muhammed b. Hasan

hidir (Kahire 1322; I-II, Bulak 1322-1324). Oğlu Ahmed de bu şerhe *el-Mebâhişü'l-'acâ'ib 'alâ şerhi Manzûmeti'l-Kevâkib* adıyla bir hâşiye kaleme almıştır. **3.** *el-Ferâ'idü's-seniyye*. Sadrüşşerîa'nın *en-Nukâye'sinin* manzum şeklidir (İstanbul 1329). **4.** *el-Fevâ'idü's-semiyye*. Bir önceki eserin Kevâkibî tarafından yapılan şerhidir. Oğlu Ahmed'in bu kitap üzerine de bir hâşiyesi vardır. Kevâkibî'nin yukarıdaki dört eseriyle Abdullah b. Abdurrahman el-Hanbelî'nin *el-Levâmi'u'z-zi-yâ'iyye'si* bir arada neşredilmiştir (I-II, Bulak 1322-1324). **5.** *el-Fetâva'l-Kevâkibiyye*. İbrâhim b. Muhammed el-Bahşî tarafından derlenmiştir. **6.** *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mevâkıf*. Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin Adudüddin el-İcî'nin *el-Mevâkıf*'ına yaptığı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1618). **7.** *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti Sa'dî 'alâ Envârî't-tenzil*. Beyzâvî'nin tefsirine Sâdullah Sâdî Çelebi'nin yaptığı hâşiye üzerine eleştirel bir çalışma olup Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazma nüshası mevcuttur (meselâ bk. Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 61; Âşir Efendi, nr. 16; Ayasofya, nr. 316). **8.** *Hâşiye 'alâ Hâşiyeti'l-'İşâm 'alâ Envârî't-tenzil*. İsmâüddin el-İsferâyînî'nin Beyzâvî tefsiri hâşiyesinin hâşiyesidir. Bunun da Süleymaniye Kütüphanesi'nde çeşitli yazmaları bulunmaktadır (meselâ bk. Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 60; Âşir Efendi, nr. 15; Ayasofya, nr. 358). **9.** *Tefsîrû Kavlihî Te'âlâ "İnne'llâhe yüdhlülle-zîne âmenû ..."* (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 1195, vr. 1-5). **10.** *Risâle fi kevni'n-nebî hayyen 'ale'd-devâm* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1348; Reşid Efendi, nr. 447; yukarıdaki eserlerin yazmaları için ayrıca bk. Hitti, s. 394; Brockelmann, GAL, II, 251, 409; Suppl., II, 433; Mach, s. 34, 94).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, III, 437-439; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 77-78; M. Râgıb et-Tabbâh, *İ'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Halebi's-sehbâ'*, Halep 1344/1926, VI, 380-387; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1576; Philip K. Hitti v.dğr., *Descriptive Catalog of the Garret Collection of Arabic Manuscripts in the Princeton University Library*, Princeton 1938, s. 394; Brockelmann, GAL, II, 251, 409; Suppl., II, 433; *İzâhu'l-meknûn*, I, 61, 142, 311; II, 583; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 298-299; Karatay, *Arapça Basmalar*, s. 397; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 321; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IX, 182; a.mlf., *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 623; M. Cemâleddin eş-Şurbaçî, *Kâ'ime bi-evâ'ilil-matbû'âti'l-'Arabiyye-ti'l-mahfûza bi-Dâri'l-kütüb*, Kahire 1383/1963,

s. 84, 90, 105; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts in the Garret Collection Princeton University Library*, Princeton 1977, s. 34, 94; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, II, 516; Ahmet Özel, *Haneî Fikh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 135; Abdullah Mustafa el-Merâgî, *el-Fethu'l-mübin fi tabakâti'l-uşûliyyin* (nşr. Abdülhamid Ahmed Hanefî), Kahire, ts., III, 109.

AHMET YAMAN

el-KEVÂKİBÜ'd-DERÂRÎ

(الكواكب الدراري)

Şemseddin el-Kirmânî

(ö. 786/1384)

tarafından yazılan *Şahîh-i Buĥârî şerhi* (bk. el-CÂMIU's-SAHİH).

el-KEVÂKİBÜ'd-DÜRRİYYE

(bk. KASİDETÜ'l-BÜRDE).

el-KEVÂKİBÜ'd-DÜRRİYYE

(الكواكب الدررية)

Muhammed Abdürraûf el-Münâvî'nin

(ö. 1031/1622)

sûfilerin hal tercümesine dair eseri

(bk. MÜNÂVÎ, Muhammed Abdürraûf).

KEVÂŞÎ

(الكواشي)

Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. Yûsuf b. el-Hasen el-Kevâşî el-Mevsilî (ö. 680/1281)

Tefsir ve kıraat âlimi.

590 (1194) veya 591'de (1195) Musul'un doğusunda bulunan Kevâşe Kalesi'nde doğdu. İlk eğitimini babasından aldı ve ondan kıraat-ı seb'a okudu. Zehebî, küçük yaşta babasının öldüğünü ve yirmi yaşına kadar dayısının yanında yetiştiğini naklettiğine göre (*Târîhu'l-İslâm: sene 671-680*, s. 343) kıraat öğrenimine çok erken yaşta başladığı anlaşılmaktadır. Daha sonra Dimaşk'a giderek Alemüddin es-Sehâvî'den tefsir, Arapça ve hadis dersleri aldı. Ebü'l-Hasan b. Ruzbe'den ve diğer bazı âlimlerden faydalandı. Tefsir, kıraat, Arap dili ve edebiyatı gibi alanlarda kendini yetiştirdi. Bu arada hac farızasını yerine getirdi; Kudüs'ü ziyaret etti. Ardından Musul'a dönerek kırk yıldan fazla bir süre Musul Camii'nde hizmet etti, talebe yetiştirdi ve telif çalışmalarıyla meşgul oldu. Ebü Bekir b. Ömer el-Müşeyya' el-Mikassâtî ve Muhammed b. Ali b. Harûf

onun talebeleri arasında yer alır. Musul'da halkın saygısını kazanan Kevâşî'nin Mısır seyahatinden de söz edilmiş (Makrîzî, I, 743), ancak bu seyahatin amacı ve zamanı hakkında bilgi verilmemiştir. Kevâşî hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybetti. 17 Cemâziyelâhir 680 (3 Ekim 1281) tarihinde Musul'da öldü. Şâfiî mezhebine mensup olan Kevâşî'nin üstün ilim ve takvâ sahibi olduğu belirtilmiş (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, III, 1362), gerek halk gerekse bazı talebeleri tarafından kerametine inanılmıştır.

Eserleri. 1. *Tebşîratü'l-mütezekkir ve tezkiretü'l-mütebaşşır* (*et-Tefsîrû'l-kebir, et-Tebşîra fi't-tefsîr*). Müellif eserin mukaddimesinde Kur'an'daki vakıfların (durak yerleri) kısımları ve mânaları üzerinde durmuş, kıraat ilmi, tefsir ve te'vilin anlamı, rivayet ve dirayet metodu hakkında bilgi vermiş, tefsirini yazarken özellikle Ferrâ ve Zeccâc'ın *Me'âni'l-Kur'an*'ı ile Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ından ve Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzil*'inden yararlanmıştır. Onun dil ve kıraat konularında ki ihtisası âyetlerin tefsiri sırasında belirgin şekilde ortaya çıkmış, nüzül sebepleri, nâsih-mensuh, muhkem-müşâbih gibi meseleler üzerinde durmuş. Hz. Peygamber, sahâbe ve diğer âlimlerden gelen rivayetlere yer vermiştir. *Tebşîratü'l-mütezekkir*'in otuz beş nüshası tesbit edilmiştir (Brockelmann, GAL, I, 416; Suppl., I, 737; *el-Fihrisü's-Şâmil*, III, 785-808). 2. *Telĥîşu Tebşîratü'l-mütezekkir ve tezkireti'l-mütebaşşır* (*et-Telĥîs fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîz, et-Telĥîs fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd, Tefsîrû'l-Kevâşî*). Birçok yazma nüshası bulunan eser (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 158, Ayasofya, nr. 90, Yazma Bağışlar, nr. 114, Hamidiye, nr. 110; Râgıb Paşa Ktp., nr. 90; İÜ Ktp., nr. 1874; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 247; el-Mektebetü'l-Ezheriyye, nr. 239, 314, 518, 752/16568, 1895/48148), Ayasofya nüshasının feraĥ kaydına göre Rebülâhir 649'da (Temmuz 1251) kaleme alınmıştır. Müellifin Kudüs, Mekke ve Medine'ye birer nüshasını gönderdiği *Telĥîş Beytülmeđis*'te ders kitabı olarak okutulmuş (Abdülcelîl Hasan Abdülmehdî, I, 39, 44), Celâleddin el-Mahallî ve Süyûtî *Tefsîrû'l-Celâleyni* hazırlarken bu eseri esas almışlardır (Süyûtî, I, 401). Kevâşî'nin *Telĥîş*'i kıraat, vakıf ve nahivle ilgili bilgilerin vukufı ele alınması, muhtasar bir çalışma olması gibi özellikleriyle ilim çevrelerinde ilgi görmesine karşılık çok sayıda zayıf ve uydurma rivayetin değerlendirilmeden zikredilmesi, dil ve gra-